

نظریه ها و رویکردهای جدید در خلاقیت

افسانه مرزیه

استاد یار و عضو هیئت علمی دانشگاه سیستان و بلوچستان

غلامحسین پناهی

عضو هیئت علمی دانشگاه سیستان و بلوچستان، مدیر شهید مطهری

سرشناسه

مرزیه، افسانه، ۱۳۵۳ -

عنوان و نام پدیدآور

نظریه‌ها و رویکردهای جدید در خلاقیت / افسانه مرزیه، غلامحسن پناهی.

مشخصات نشر

تربت حیدریه: چشم انداز قطب، ۱۳۹۴.

مشخصات ظاهری

۹۰ ص.

شابک

۹۷۸	۶۰۰	۷۴۶۱	۷۵	۴

وضعیت فهرست نویسی

فیبا

موضوع

خلاقیت

شناسه افزود

پناهی، غلامحسن، ۱۳۵۲ -

رده بندی کتبه

۱۳۹۴۰۸BF ۶ن ۴۴م/

رده بندی دیوین

۳۵/۱۵۳

شماره کتابشناسی ملی

۴۰۰۲۰۶

((نظریه‌ها و رویکردهای جدید در خلاقیت))

نویسنده : افسانه مرزیه - غلامحسن پناهی

ناشر : انتشارات چشم انداز قطب

طراح جلد و صفحه آرا: مهدی حلاج

تیراژ : ۲۰۰۰

نوبت چاپ : اول

تاریخ چاپ : ۱۳۹۴

چاپ و صحافی : ویونا

قطع : وزیری

تعداد صفحات : ۹۰

قیمت : ۱۲۰.۰۰۰ ریال

۹۷۸	۶۰۰	۷۴۶۱	۷۵	۴

شابک :

آدرس: تربت حیدریه، میدان مرکزی، پاساژ الزهرا، اینترنت کلاسیک

تلفن: ۰۵۱۵۲۲۳۱۸۷۴ - ۰۹۱۵۳۳۲۸۵۱۶

فهرست مطالب

۳	..... مقدمه
۷	..... اهمیت مسئله
۹	..... خلاقیت
۱۳	..... اصول خلاقیت
۱۵	..... فرایند خلاقیت
۲۵	..... طبقه بندی اهمیت خلاقیت
۲۷	..... شش P خلاقیت
۳۰	..... نظریه های خلاقیت
۳۱	..... نظریه های تحولی (رشدی)
۳۳	..... نظریه های روان منجی
۳۵	..... نظریه های اقتصادی
۳۷	..... نظریه سرمایه گذاری خلاقیت

۳۹.....	نظریه های فرایند های مرحله ای و اجزایی
۴۱.....	نظریه های شناختی
۴۳.....	نظریه های مبتنی بر حل مساله و تخصص
۴۷.....	نظریه های مساله یابی
۴۹.....	نظریه های ریست شناسی تکاملی
۵۳.....	نظریه های سنخ شناسی
۵۶.....	نظریه های نظامدار
۶۰.....	خلاقیت و تفکر
۶۷.....	خلاقیت و آموزش و پرورش
۷۱.....	تنش ها و دشواری های خلاقیت در آموزش و پرورش
۷۷.....	خلاقیت و هوش
۸۲.....	منابع فارسی
۸۳.....	منابع خارجی

مقدمه

خلاقیت^۱ میلی ذاتی است که در وجود انسان به ودیعه نهاده شده و انسان مظهر خلاقیت الهی است (مطهری، ۱۳۵۸). گوهری که با پرورش و مراقبت جلوه نمایی می کند و هر انسانی با تلاش و ممارست می تواند به آن دست یابد. «و آن لیس للانسان الا ما سعی» (نجم، آیه ۳۹). خلاقیت به عنوان یکی از اصلی ترین جوهره های وجودی انسان موضوعی است که محققان زیادی به آن پرداخته اند. اما شاید به تعداد افرادی که درباره خلاقیت فکر می کنند، تعاریف متفاوتی از خلاقیت وجود داشته باشد (استرنبرگ^۲، ۱۳۸۷). علاوه بر این، خلاقیت می تواند شکل های زیادی مثل نظریه، ماده شیمیایی فرایند، داستان، مفهون، شعر و یا هر مورد دیگری داشته باشد. خلاقیت در زمره مهمترین و فراگیرترین فعالیت های انسان به شمار می آید (آماایل^۳، ۲۰۰۹) که دارای سطوح اجتماعی و فردی می باشد (سیکزنتمیهایلی^۴، ۲۰۰۹). پس جای شگفتی نیست که داشتن خلاقیت برای مردم، خصیلتی نیکو تلقی می شود و معلمان از دانش آموزان خود انتظار دارند تا در پروژه های علمی و مقاله های درسی خود خلاقیت نشان دهند. در سطحی مشخص تر، خلاقیت اغلب به عنوان نشانی از سلامت ذهنی و عاطفی تلقی می شود (آیزنک^۵، ۱۹۹۵، آماایل^۶، ۲۰۰۹). در واقع انواع درمان های هنری و موسیقایی پدید آمده است که از رهگذر ابراز خلاقیت در آن، موجب بهبود سازگاری روانی و رشد شده اند (سیمونتون^۷، ۲۰۰۶).

در سنت طولانی مطالعه خلاقیت، تحقیقات متفاوتی برای تبیین و تحلیل مفهوم خلاقیت و روشن کردن ابعاد مختلف آن صورت گرفته است که هر کدام توانسته اند تنها حوزه محدودی از این مفهوم را تبیین و تفسیر کنند. از جمله می توان به نظریه های مسئله یابی^۸، نسخ ساز^۹، تکاملی^{۱۰}، حل

۱- creativity
۲- Sternberg
۳- Amabile
۴- Csikszentmihalyi
۵- Eysenck
۶- Simonton
۷- problem finding theory
۸- typological
۹- Evolutionary
۱۰- Problem Solving/Expertise

مساله/تخصص^{۱۱} و غیره اشاره نمود. در این میان ظهور نظریات مختلف انگیزشی مانند "نظریه خودتعیین گری"^{۱۲} (دسی^{۱۳} و رایان^{۱۴}، ۱۹۸۵)، و "نظریه سرمایه گذاری خلاقیت"^{۱۵} (استرنبرگ و لوبارت^{۱۶}، ۱۹۹۵)، به منظور توضیح و تبیین خلاقیت، موجب گسترش رویکرد محققین به خلاقیت و بررسی رابطه خلاقیت با فرایندهای انگیزشی گردید. همسو با این دیدگاه ها، آما بایل (۱۹۹۶) نیز معتقد است که مهمترین عامل تاثیر گذار بر خلاقیت، انگیزه برای انجام کارهای خلاق است. از نظر او استعداد، ویژگی های شخصیتی و مهارت به والدین نشان می دهد که کودک چه کاری می تواند انجام دهد. والدین انگیزه نشان می دهد که چه کاری انجام خواهد شد.

از دیگر سو در ادای این راجع، گروهی از محققان بر نقش عوامل اجتماعی بر خلاقیت تاکید نموده و عوامل زمینه ای را در بروز آن مورد توجه می دانند (سیکزنتمیهالی، ۲۰۰۹، استرنبرگ و لوبارت، ۱۹۹۶). از این میان توجه به شرایط و ساختار کلاس درس و روابط معلم و شاگرد به عنوان عوامل زمینه ای موثر بر خلاقیت مورد توجه قرار گرفته است (رایان و دسی، ۲۰۱۲).

خلاقیت، عالی ترین، پیچیده ترین و ارزشمندترین کارکرد ذهن انسان محسوب می شود. قرآن کریم هدف از خلقت انسان و جایگاه او را، رسیدن به تمام حشیش حضرت حق و دست یافتن به آن مرحله از رشد و تکامل می داند که همچون او خلق نماید؛ به همین سبب نگاه از آفرینندگی به معنی تسخیر تعبیر شده است "وسخر لكم ما فی السموات و ما فی الارض جملتها" (جاثیه، آیه ۱۳). برای خلاقیت تعاریف مختلفی ارائه شده است. استرنبرگ (۲۰۱۰)، به نقل از کافمن^{۱۷} و استرنبرگ (۲۰۱۰)، خلاقیت را شامل برقرار کردن ارتباطات جدید، دیدن چیزها از راه های جدید و تعریف جدید مسائل می داند. کرفت^{۱۸} (۲۰۰۸) از "آب" به عنوان یک مضمون استعاره ای برای توصیف خلاقیت استفاده می کند

^{۱۱} - Self Determination Theory

^{۱۲} - Deci

^{۱۳} - Ryan

^{۱۴} - Investment Theory of Creativity

^{۱۵} - Lubart

^{۱۶} - Kaufman

^{۱۷} - Craft

و برای توصیف آن از اصطلاح سونامی^{۱۸} به جای سیل سود می جوید. از آن جایی که سونامی دارای قدرتی عظیم جهت تغییر در پوسته زمین و نیز پتانسیل فوق العاده ای برای تخریب دارد، بنابراین گرفت (۲۰۰۸) معتقد است سونامی در خلاقیت نیز باعث تغییرات اساسی در مسائل آموزشی گردیده و چه بسا تغییرات ناشی از امواج قدرتمند خلاقیت در تعلیم و تربیت منجر به بهبود چشم انداز کلاس درس و آموزش و پرورش گردد. در نتیجه، خلاقیت را به عنوان یک سفر اکتشافی پرماجر^{۱۹} تعریف می کند. برخی از محققان از جمله سیکز نتمیهالی (۲۰۰۹) معتقدند که نمی توان خلاقیت را جدا از بعد اجتماعی آن در نظر گرفت؛ بنابراین یک دیدگاه سیستمی متشکل از عوامل چند گانه (حوزه، افراد و صنف^{۲۰}) را در زمینه خلاقیت مطرح می کند. آمابایل (۲۰۰۹) عمل خلاق را عملی می داند که دارای دو ضابطه تازگی و مناسبت باشد. از نظر او خلاقیت دارای سه عنصر اساسی است: قلمرو مهارت های تفکر خلاق، تخصص انگیزی و عنوان می کند که سومین جزء خلاقیت، "انگیزه درونی" است. این انگیزه برای خلاق بودن آید. ناپیده گرفته شده که می توان آن را حلقه مفقوده خلاقیت نامید (کولینز^{۲۱} و آمابایل، ۲۰۰۹). محققان نیز نشان داده که افراد خلاق علاوه بر استعداد و تخصص دارای یک مجموعه از ویژگی ها و انگیزشی نیز می باشند (کافمن و استرنبرگ، ۲۰۱۰، کولینز و آمابایل، ۲۰۰۹، وایزبرگ^{۲۲}، ۲۰۰۶). آمابایل (۹۸۹)، به نقل از بگتو^{۲۳} (۲۰۱۰) در آغاز فرضیه ای را تحت عنوان "انگیزش درونی فرایند خلاقیت" ارائه می کند بر این اساس، انگیزش درونی افزایش دهنده خلاقیت و در مقابل انگیزش بیرونی کاهش دهنده است. به دنبال آن، آمابایل در طی سال های ۱۹۹۳ تا ۱۹۹۶ (کازبیل^{۲۴}، بگتو و رانکو^{۲۵}، ۲۰۱۰)، در دیدگاه مجدداً نظر شده اش درباره تأثیر انگیزش بر خلاقیت، بیان می کند که گاه محرک های بیرونی نیز به همراه محرک های درونی در خلاقیت نقش مثبتی ایفا می کنند. سایر نظریه های خلاقیت نیز معتقدند که برخی از منابع انگیزش بیرونی^{۲۶}

^{۱۸} - Tsunami

^{۱۹} - Voyage

^{۲۰} - Domain, Individual & Field

^{۲۱} - Collins

^{۲۲} - Weisberg

^{۲۳} - Beghetto

^{۲۴} - Kazbelt

^{۲۵} - Runco

^{۲۶} Extrinsic Motivation

ممکن است همراه با برانگیزنده های درونی در شخص خلاق وجود داشته باشد (رانکو و آلبرت^{۲۷}، ۲۰۱۰، کافمن و استرنبرگ^{۲۸}، ۲۰۱۰، هن نسی^{۲۸}، ۲۰۱۰). استرنبرگ (کافمن و استرنبرگ، ۲۰۱۰) خلاقیت را ناشی از وضعیتی می داند که در آن افراد خلاق در زمینه مورد نظر خویش، تخصص و دانش کافی داشته و با بهره گیری از توانایی های عقلانی^{۲۹} ترکیبی، تحلیلی، عملی و ارزیابی ایده ها و نیز همراهی و به کار گیری سبک فکری ابداعی، در درون محیط حمایتی که انگیزه انجام کار را فراهم می کند، واقع می شوند. استرنبرگ و لوبارت (۱۹۹۱، ۱۹۹۳، ۱۹۹۵، ۱۹۹۶) در قالب "نظریه سرمایه آندلس خلاقیت"، نظریه یکپارچه ای را درباره خلاقیت ارائه می دهند، مبنی بر اینکه خلاقیت به اتصال شش بخش مجزا^{۳۰} با دارای منابع درونی مرتبط نیازمند است و برای ایجاد خلاقیت باید بین عوامل چند گانه فردی^{۳۱} (شامل: توانایی های عقلی، دانش^{۳۲}، سبک های تفکر^{۳۳}، شخصیت^{۳۴}، انگیزش^{۳۵} و محیط^{۳۶})، همگرایی به وجود آید. آنها معتقدند انگیزش درونی از عناصر ضروری خلاقیت می باشد، زیرا، به تدریج، در یک محیط، کار خلاقانه انجام می دهند، مگر اینکه واقعا به آن کار عشق بورزند (کافمن و استرنبرگ، ۲۰۱۰).

استرنبرگ نیز در "نظریه سرمایه گذاری خلاقیت" به نقش محیط به عنوان یکی از عوامل شش گانه موثر در خلاقیت اشاره می کند. وی معتقد است افراد خلاق عموماً در درون محیط های حمایتی، بیشتر امکان ظهور می یابند. شخص به محیطی که مشوق آید، هاست خلاق باشد، نیازمند است. ممکن است فردی تمام منابع درونی مورد نیاز (۵ مورد قبلاً ذکر شده) به کار خلاق را داشته باشد، اما بدون وجود یک محیط حمایت کننده، خلاقیت این فرد هرگز آشکار شود (کافمن و استرنبرگ، ۲۰۱۰).

^{۲۷} -Albert

^{۲۸} - Hennessey

^{۲۹} - intellectual abilities

^{۳۰} - knowledge

^{۳۱} - thinking style

^{۳۲} - personality

^{۳۳} - motivation

^{۳۴} - environment